

Joodse Bevolkingsgroep

Inhoudsopgave

1	Voor de Tweede Wereldoorlog	1
2	Tijdens de Tweede Wereldoorlog	2
3	Na de Tweede Wereldoorlog	4
4	Herdenken	5
5	Bibliografie uitgebreid	9

Er zijn niet echt goede historische statistische gegevens over de ontwikkeling van de joodse gemeenschap in Haarlem. Allereerst werd er in vroeger eeuwen sowieso veel minder vastgelegd. Daarnaast willen definities van begrippen nogal eens verschuiven in de loop der tijd. Tot eind 19^e eeuw liepen de begrippen Joods en lid van het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap parallel aan elkaar. 50 jaar later lag dat heel anders. In dit hoofdstuk volgt eerst een algemeen stuk over de ontwikkeling van de joodse gemeenschap in Haarlem. Daarna komt er een stuk over Herdenken, waarin een paar markante personen uit de joodse gemeenschap worden toegelicht. Mocht men meer willen weten over het vroegere verleden van de joodse gemeente in Haarlem, dan wil ik hierbij verwijzen naar de boeken van M. Wolff : “De geschiedenis der Joden in Haarlem” 1600-1815 en 1815-1900 (2 delen; Haarlem, 1917 en 1919).

1 Voor de Tweede Wereldoorlog

Er waren door de eeuwen heen geregeld Joden in Haarlem (bewoner of passant). Pas in 1461 horen we voor het eerst van Joden in Haarlem. In die tijd was alles volledig bepaald door de kerk en het christendom. Men wist niet goed raad met de Joden. In 1605 was er sprake van, dat er een flinke groep Portugese (Sefardische) Joden uit Amsterdam naar Haarlem zou verhuizen. De Joden zouden vergaande vrijheden krijgen, wat toen bijzonder was. Er was echter één voorwaarde: er moest minstens een groep van 50 gezinnen naar Haarlem komen. Blijkbaar lukte dat niet, want de verhuizing ging niet door. Er zijn later meer van zulke pogingen gedaan, maar zonder succes.

In de 18e eeuw blijkt er toch een permanente joodse gemeenschap in Haarlem te zijn. Maar het ging toen wel om een joodse gemeenschap van Hoogduitse (Ashkenazische) origine. De aanwezigheid van een joodse gemeente valt af te leiden uit het feit, dat er in 1742 een school voor joods onderwijs opgericht werd. Dat kan alleen maar als er toen de nodige joodse gezinnen in Haarlem geweest zijn. Vanaf 1756 mochten de Joden tijdens jaarmarkten gezamenlijke godsdiensten houden in een door de stad betaald pand. Kort daarop huurden ze hiervoor een pand in de Noorder Schoolsteeg en in 1765 kreeg men toestemming om aan het Goudsmitspleintje (hoek Kalversteeg) een huis te kopen en in te richten als synagoge. Dit werd de eerste synagoge in Haarlem (zie : Goudsmitspleintje, Eerste Synagoge). In 1766 werd de kapittelzaal van het stadhuis bestemd tot vleeshal voor de Joden.

In 1770 kreeg men de eerste eigen begraafplaats. Zie hiervoor : Kennemerplein, Eerste Joodse Begraafplaats

In 1798 bleek uit een telling, dat er in Haarlem 131 Joden waren, 0,6% van de bevolking .In 1830 veranderde er veel in de begrafeniswetgeving. Er mocht o.a. niet meer in kerken begraven worden. Zodoende werd er een algemene begraafplaats opgericht langs de Schoterweg, die daar nog steeds aanwezig is. Op deze begraafplaats kreeg de joodse gemeenschap een eigen afdeling. In 1841 was men toe aan een nieuwe synagoge. Deze kwam te staan in de Lange Begijnestraat (hoek Wijde Appelaarsteeg) op de plek, waar momenteel de Schuur staat. Dit werd de tweede synagoge in Haarlem(zie : Lange Begijnestraat, Tweede Synagoge). Het ging toen goed met de joodse gemeenschap. In 1896 moest deze synagoge flink uitgebreid worden. Hij ging van 190 naar 340 zitplaatsen. In dezelfde periode, in 1887, verrees het unieke en nog steeds bestaande Gemeentegebouw aan de Lange Wijngaardstraat, schuin tegenover de Ceciliasteeg(zie : Lange Wijngaardstraat, Joods Gemeentegebouw). Momenteel is het niet meer in eigendom van de joodse gemeenschap. In hetzelfde jaar werd ook een eigen begraafplaats aan de Amsterdamsevaart ingericht. De reden hiervoor was, dat de ruimte op de algemene begraafplaats Kleverlaan/Schoterweg binnenkort vol zou zijn. Een voordeel van een nieuwe en geheel eigen begraafplaats was, dat men niet meer afhankelijk was van begrafenisvoorschriften van de gemeente Haarlem. Men kon nu volledig de eigen joodse rituelen volgen. Deze begraafplaats is nog steeds aanwezig en in gebruik en ligt ettelijke honderden meters oostelijk van de kruising Amsterdamsevaart/Prins Bernhardlaan. In 1887 had de joodse gemeenschap 714 leden. Op dat moment liepen de begrippen Joods en lid van het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap nog parallel aan elkaar.

Eind 1930 werd er aparte ziekenhuis voor de joodse gemeenschap geopend: het Jolesziekenhuis. Het gebouw als zodanig bestaat nog steeds aan het Groot Heiligland tussen Verwey Museum Haarlem/ABC-en Zonnesteeg. Zie : Groot Heiligland, Jolesziekenhuis).

In 1940 waren er in de joodse gemeenschap veel verenigingen aanwezig. Er was een begrafenisvereniging, een vereniging voor verzorging van wezen, een vereniging voor uitzending van zieke en zwakke kinderen. Er was ook een vereniging voor joodse meisjes, een jeugdvereniging, een vrouwenvereniging, een mannensociëteit en een vrij grote afdeling van de Nederlandse Zionistenbond etc.. Haarlem was ook het opperrabbinaat voor heel Noord-Holland minus Amsterdam. Het blijkt een bloeiende gemeenschap.

2 Tijdens de Tweede Wereldoorlog

Het is lastig om een goed beeld van de omvang van de joodse gemeenschap aan het begin van de Tweede Wereldoorlog te krijgen. Nu doet zich het definitieprobleem voor en lopen de begrippen Joods en lid van het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap niet meer parallel aan elkaar ten gevolge van een proces van ontkerkelijking. In 1941 had de Nederlands Israëlitische Gemeente in Haarlem 778 leden. In 1942 werd er op bevel van de Duitsers een lijst van Joden in Haarlem gemaakt volgens de Duitse definitie van het begrip jood. Op deze lijst stonden 1521 namen. Overigens zitten er fouten in deze lijst. Van deze lijst waren ongeveer 450 mensen in Haarlem geboren en blijken veel Amsterdamse Joden naar Haarlem te zijn verhuisd.

Na de capitulatie van Nederland in mei 1940 vonden vele zelfdodingen onder de Joden plaats. Hiervan zijn er 16 officieel geregistreerd. Bij latere ingrijpende veranderingen brachten opnieuw de nodige Joden zichzelf om het leven. Gewijde zaken uit de synagoge werden in veiligheid gebracht. In eerste instantie ging het gewone leven op zijn gewone manier door.

Beetje bij beetje, stapje voor stapje, werden de Joden uit de samenleving verwijderd. Het begon met het bevel, dat de buitenlanders de kuststreek moesten verlaten, dus ook Joden die uit

Duitsland naar Nederland gevlucht waren. Vervolgens mocht er niet meer ritueel geslacht worden. Daarna volgde de Ariërverklaring voor ambtenaren en de verwijdering uit de Haarlemse Luchtbeschermingsdienst. Vrijwel iedereen vulde deze verklaring in. Op 10-1-1941 kwam er een meldingsplicht voor joden bij het bevolkingsregister. Op 6-3-1941 werd de burgemeester ontslagen en de gemeenteraad ontbonden. De burgemeester werd door een NSB-er vervangen. Ook in maart 1941 begon de verwijdering van Joden uit het bedrijfsleven. Kort daarop volgde verwijdering uit functies zoals notarissen, advocaten en overige vrije beroepen, waarvoor men een eed moest afleggen. Vanaf 22-10-1941 mocht men geen Joods personeel meer in huis hebben en mochten Joden geen bestuursfunctie bij verenigingen meer bekleden etc. etc. etc. . Ook privé werd het erg lastig om relaties met joden te onderhouden. Ook in dit jaar begon de verwijdering van Joden uit het openbare leven. Het bordje "Verboden voor joden" verscheen bij openbare instellingen en zaken als restaurants en hotels. Er waren bescheiden protesten tegen deze gang van zaken, zoals scholieren, die niet naar de schoolvoorstelling in de schouwburg gingen, omdat hun joodse klasgenoten niet mee mochten. De politie moest toezien op het naleven van al deze verboden en werd daarbij geholpen door diverse burgers.

In deze periode ging het Gemeentegebouw in de Lange Wijngaardstraat een grote rol spelen in het Joodse leven. Men kon daar gaan douchen (veel mensen moesten het in die tijd thuis nog met een teiltje doen), er kwam een verpozingslokaal met uitleenbibliotheek en er kwamen kunst- en culturele avonden. Voor de jeugd kwam er een jeugdsoel en ook werden er cursussen gegeven zoals schoonmaken, timmeren, naaien en gymnastiek. Op gegeven moment mochten Joden ook niet meer verhuizen. Er kwam een Joodse Raad, die overigens ondergeschikt was aan die uit Amsterdam. Musea en scholen werden van joodse zaken gezuiverd en in augustus 1941 werden alle joodse leerlingen van scholen verwijderd. Als compensatie kwam er later een speciaal Joods Lyceum in de Wilhelminastraat en een joodse lagere school aan de Zijlweg 123. In het Gemeentegebouw werd een kleuterschool ingericht. Al in april 1941 moesten alle joden hun radio inleveren. Dit zou pas voor alle Nederlanders een jaar later gaan gelden. Op 13-3-1942 moest de joodse gemeente uit Zandvoort vertrekken. Op 30-3-1942 moesten alle Joden uit Bloemendaal, Overveen en Aerdenhout vertrekken. Ze moesten allen naar Amsterdam. Vanaf 29-4-1942 moesten de Joden de gele Jodenster gaan dragen. In juni 1942 moesten alle joden hun fiets inleveren, wat voor overige Nederlanders pas in 1943 en 1944 zou gaan gelden. Openbaar vervoer was voor Joden niet meer toegestaan en hun auto's waren eerder al gevorderd.

In 1942 ook begon de "Arbeitseinsatz" ("werkverschaffing") voor joden. In juni 1942 begon men hiervoor met keuringen in het Jolesziekenhuis. Een deel van de goedgekeurden kwam terecht in werkkampen zoals Vledder en Ommen. In oktober 1942 werden de meesten al doorgestuurd naar Duitsland en kwamen de eersten al op 8-10-1942 in Auschwitz om het leven.

Op dinsdagavond 25-8-1942 vond de eerste grote deportatie plaats. In eerste instantie lieten de Duitsers de Joden via de Joodse Raad zelf bepalen, wie er gedeporteerd kon worden en wie onmisbaar was. Officieel ging het om "emigratie" en werd niet over deportatie gesproken. Degenen, die konden werken zouden naar Duitsland moeten voor werk en de zestigplussers zouden naar Westerbork gaan. Er werden 650 oproepen voor deportatie verzonden. De meesten kwamen niet opdagen. Er verschenen slechts ± 140 mensen. Er volgde daarop een razzia, die het aantal gedeporteerden met ± 30 verhoogde. De meesten van hen kwamen nog dezelfde maand in Auschwitz om het leven of wat later in een Duits werkkamp. Dit was een grote slag voor de joodse gemeente. Begin september werden 42 Joden voor de werkverschaffing (Arbeitseinsatz) opgeroepen, waaronder het gehele synagogebestuur. In december moesten nog eens 15 families Haarlem verlaten. Begin 1943 volgde een zware slag. Op 30-1-1943 werd een Duitse onderofficier doodgeschoten, waarschijnlijk bij een onderlinge ruzie van Duitse militairen. De volgende dag werd een bom in de tuin van de regeringscommissaris gegooid. Hierna volgden represailles voor alle Haarlemmers. Er kwam een avondklok en men moest 's nachts wacht gaan lopen en een honderdtal Haarlemmers werd van het bed gelicht en afgevoerd naar het kamp Vught. De Duitsers zochten de daders in kringen van Joden en communisten, alhoewel daar geen reden of bewijs voor was. Als verdere represaillemaatregel werden op 2-2-1943 10 gijzelaars in de duinen van Overveen/Bloemendaal gefusilleerd. Hierbij was de voltallige Haarlemse Joodse Raad, bestaande uit de jonge opperrabbijn Frank, de voorzitter Chapon en het geschorste raadslid Drilisma.

Betrokkenen bij de executie waren getroffen door de nobele houding van rabbijn Frank bij deze executie. Kort hierop vroeg de Amsterdamse Joodse Raad de Duitsers om de families van deze geëxecuteerden te sparen. Als antwoord daarop werden deze families vrijwel direct gedeporteerd en kwamen al op 12-2-1943 in Auschwitz om het leven. Zie voor meer informatie i.v.m. deze executie ook bij "Philip Frankplein" in het onderdeel Herdenken even verderop in de tekst. Een week na deze executie kregen alle Haarlemse Joden schriftelijk bericht, dat ze Haarlem binnen een week moesten verlaten en naar Amsterdam moesten gaan. In Amsterdam werden minder mensen ingeboekt dan uit Haarlem vertrokken. Velen doken onder. De meeste Haarlemse Joden doken buiten Haarlem onder. Daartegenover staat, dat er in Haarlem Joden uit andere landsdelen ondergedoken waren. Een deel werd later opgepakt en een deel overleefde de oorlog en bleef later in Haarlem wonen.

De Synagoge en het Gemeentegebouw werden gevorderd door het "Commissariaat van niet-commerciële verenigingen en stichtingen". Het was een door de Duitse bezetter ingestelde organisatie. Kort na het vertrek van de Joden werd de synagoge door de drukkerij Enschede gehuurd en in gebruik genomen als opslag voor papier en karton. Het Gemeentegebouw werd wat later, namelijk per 1-1-1944, eveneens door de firma Enschede van dit Commissariaat gehuurd en gebruikt als opslag. Kort na het vertrek van de Joden werd het Jolesziekenhuis in zijn geheel door het Elisabethgasthuis in gebruik genomen.

In de Tweede Wereldoorlog heeft de Duitse bezetter de Joodse begraafplaats aan de Amsterdamsevaart omgebouwd tot een mitrailleursnest. Ter plaatse van het om de begraafplaats lopende priesterpad werd een loopgraaf uitgegraven en de wanden daarvan werden bekleed en verstevigd met daarvoor vernielde grafzerken. De bij het graven vrijgekomen aarde werd over de graven heen gegooid, zodat een heuvel ontstond. Daarbovenop werd een mitrailleursnest gebouwd om de belangrijke weg naar Amsterdam te kunnen verdedigen.

Het is erg lastig een goed overzicht te verkrijgen welke Joden de oorlog overleefden en welke niet. Men schat, dat na de oorlog een kwart van de Haarlemse Joden weer opgedoken is. Het herdenkingsmonument op het Philip Frankplein telt 715 namen van vermoorde Joodse Haarlemmers. Volgens de joodse gemeente in 1960 kwamen 10 Joden uit de concentratiekampen terug en zijn ±1000 Haarlemse joden in de kampen overleden. Waarschijnlijk zijn hierbij Joden uit Zandvoort en Bloemendaal inbegrepen.

3 Na de Tweede Wereldoorlog

Na de Tweede Wereldoorlog wilde men de draad weer op pakken, maar uiteraard was dat niet zo eenvoudig. Vlak na de Tweede Wereldoorlog waren eigen instellingen en familieleden van groot belang voor de opvang van repatrianten. Probleem bij de joodse gemeenschap was nu, dat al die instellingen door de Duitsers geliquideerd waren en het gros van de familieleden niet meer in leven was. Verder waren de financiële mogelijkheden bijzonder gering en was de huisvesting een groot probleem. De joodse gemeenschap was toen sterk afhankelijk van de gemeente, niet Joodse organisaties en particulieren. Er waren best de nodige positieve initiatieven voor de opvang van teruggekeerde joden, maar vanuit de stedelijke elite en de gemeente was hoofdzakelijk sprake van onbegrip en kille zakelijkheid. Zodoende overheerste toch de negativiteit bij opvang van gerepatrieerde Joden. Met name bij de gebouwen liep het in feite helemaal mis door gebrek aan empathie, onbegrip, harde bureaucratie en harde zakelijkheid.

Herstel van de oude synagoge bleek te duur en de teruggave door de firma Enschede wilde totaal niet vlotten, zodat men het uiteindelijk maar verkocht aan de firma Enschede. Zie ook onder Lange Begijnestraat/Synagoge. Korte tijd heeft men een deel van het Gemeentegebouw aan de Lange Wijngaardstraat als synagoge gebruikt, omdat de oude onbruikbaar was door vernielingen. Een deel van dit gemeentegebouw heeft men zelf nog aan de firma Enschede verhuurd. Later (1949) opende men in het Kenaupark de derde synagoge, zie Lange Wijngaardstraat / Gemeentegebouw en Kenaupark/Derde Synagoge.

Ook wilde men op vooroorlogse voet verder met het Jolesziekenhuis. Door toedoen van de Duitsers werd op 15-8-1942 de samenwerking met het Sint-Elisabethgasthuis verbroken. Vanaf 15-2-1943 werd het gebouw door het Elisabethgasthuis gebruikt. Na de oorlog weigerden de regenten van het Elisabethgasthuis de vooroorlogse samenwerking te herstellen. Er was duidelijk sprake van een zeer storende en niet erg constructieve houding van de kant van het Elisabeth Gasthuis. Hierdoor en door de financiële problemen heeft men toen noodgedwongen het ziekenhuis aan de gemeente Haarlem verkocht. Het Elisabeth Gasthuis zelf had niet voldoende financiën hiervoor. Het was toen nog een gemeentelijk ziekenhuis. Van de opbrengst is in Haifa in Israël het bejaardentehuis Beth Joles gesticht en in mei 1957 ingewijd. Op de top van de dakruiter ziet men vandaag de dag nog de davidster (ontsnapt aan de aandacht van de nazi's) als herinnering aan het Joodse verleden. Zie ook Groot Heiligland/Jolesziekenhuis.

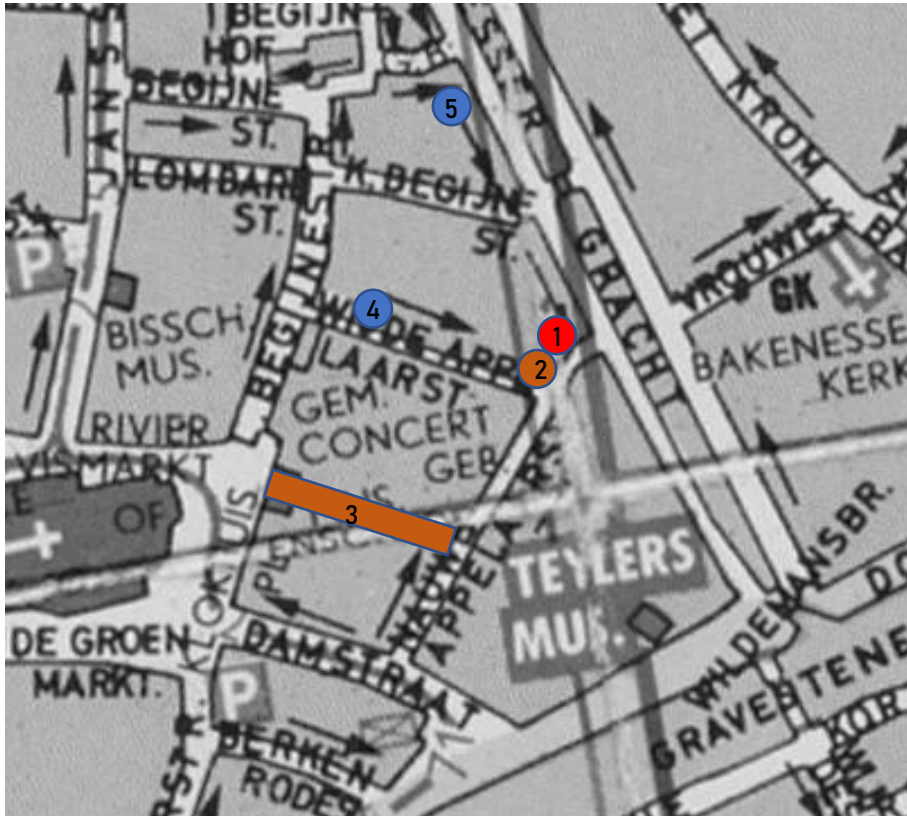
In 1951 heeft de joodse gemeente het Gemeentegebouw in de Lange Wijngaardstraat aan de gemeente Haarlem verkocht. Als redenen van verkoop geeft men aan, dat het niet meer aan normale eisen voldeed en dat de ligging niet erg ideaal was. Daarnaast waren de herinneringen aan deze plek wel bijzonder treurig. Na de verkoop werd het jarenlang gebruikt als huisvesting voor de verkeerspolitie.

In 1960 werd de eerste begraafplaats geruimd. Zie hiervoor : Kennemerplein, Eerste Joodse Begraafplaats.

Uiteindelijk bleek de synagoge aan het Kenaupark niet meer te voldoen en verhuisde men de synagoge naar de Lanckhorstlaan in Heemstede. Deze synagoge werd eind 2014 gewijd. Ook deze synagoge bevat diverse elementen van de tweede synagoge aan de Lange Begijnestraat, waaronder de glas-in-loodramen.

4 Herdenken

Geruime tijd na de Tweede Wereldoorlog is de joodse gemeenschap van voor de Tweede Wereldoorlog en wat hen in die oorlog is overkomen op verschillende wijzen herdacht. Het gaat om gedenk- en gevelstenen, straatnamen en een groot herdenkingsmonument. Zie onderstaande plattegrond en verdere uitleg daarna.

Nummerverklaring :

- 1 : Joods Monument Haarlem
- 2: Philip Frankplein
- 3 : Simon de Vrieshof
- 4 : Gedenksteen Synagoge en Joden
- 5 : Gedenksteen Simon Philip de Vries

(plattegrond is uitsnede van kaart van Haarlem uit 1977)

Toelichting bovenstaande nummers :

1. Joods Monument Haarlem ; Op 23-9-2012 is het Joods Monument aan het Philip Frankplein onthuld. Met dit monument wil de Stichting Joods Monument Haarlem de in de Tweede Wereldoorlog omgekomen Haarlemse Joden een symbolisch graf schenken, zodat men ze niet kan vergeten en men een plek heeft om hen te herdenken. Het ontwerp is van Patrick van der Vegt. De uiteindelijke vormgeving van dit monument is tot stand gekomen in overleg met betrokkenen en rekening houdend met de locatie en mogelijk vandalisme. Het monument geeft de namen van 715 Joden uit Haarlem, die in de vernietigingskampen om het leven zijn gekomen. Het monument staat vlakbij de plek van de tweede Synagoge van Haarlem en het woonhuis van rabbijn de Vries.
2. Philip Frankplein ; pleintje om de Haarlemse opperrabbijn Philip Frank te herdenken. Dit pleintje werd op 30-6-2005 naar hem vernoemd. In 1940 volgde Philip Frank rabbijn Simon Philip de Vries op. Frank werd opperrabbijn van geheel Noord-Holland minus Amsterdam.

Hij was nog zeer jong en kwam op 2-2-1943, slechts 34 jaar oud, om het leven in de duinen van Overveen/Bloemendaal even ten westen van het "Kopje van Bloemendaal". Hij werd daar samen met nog negen anderen gefusilleerd. Er werden 2 rijen van 5 palen opgericht, waaraan de 10 vastgebonden werden. Vervolgens werden ze door het hoofd geschoten. Daarna werden de lichamen in Westerveld gecremeerd. De asresten werden door de Duitse politie meegenomen. Onder de 10 gefusilleerden waren ook de twee andere leden van de Joodse Raad (de heren Chapon en Drilma).

Dit was een represaillemaatregel van de Duitsers voor een op 30-1-1943 op de Korte Verspronckweg bij Stoops Bad doodgeschoten Duitse militair en mogelijk nog een bom in de tuin van de regeringscommissaris. Die Duitse militair kwam waarschijnlijk om het leven in een onderlinge ruzie van Duitse militairen. Gezien de lage rang van de doodgeschoten militair(hoogstwaarschijnlijk een verpleegkundige), kan het voor het verzet geen aanleiding

geweest zijn deze man te liquideren. De Duitsers dachten er anders over en namen de zaak hoog op. Zelfs J.B.A. Rauter (Commissaris-generaal voor de openbare veiligheid en Höherer SS- und Polizeiführer) kwam er aan te pas. Deze Rauter en F.C. Christiansen (Bevelhebber der Duitse Weermacht in Nederland) bepaalden wie er geëxecuteerd moesten worden. Zonder onderzoek gingen ze er van uit, dat de daders in joods/communistiche kringen gezocht moesten worden. Conform een gedragslijn van de Führer werden 10 personen uit verdachte kringen gefusilleerd.

Om herhaling te voorkomen werden zo'n 100 Haarlemmers gegijzeld. Zij woonden verspreid door de hele stad heen. Het is nooit geheel duidelijk geworden, waarom nu juist deze drie joden opgepakt zijn. Volgens getuigen heeft NSB-burgemeester Plekker nog geprobeerd Frank van de executielijst te krijgen, omdat hij hem zo'n goed en nobel mens vond. Betrokken Nederlandse WA(Weer Afdeling)mensen dachten daar heel anders over. De groep van 10 geëxecuteerde personen bestond uit joden, communisten en anti-fascisten. Kort na de executie moesten alle joden Haarlem verlaten.

Philip Frank heeft veel indruk gemaakt met zijn nobele en moedige optreden vanaf zijn arrestatie tot zijn executie op 2-2-1943. Via een mede-gegijzelde weten we het volgende : Frank steunde en troostte de 9 andere veroordeelden waar mogelijk. Verder zei hij kort samengevat, dat de ze(de Duitsers) zo klein zijn, dat ze joden niets kunnen doen, alleen afmaken. Het jodendom zou het fascisme overleven en geestelijk staan wij ver boven hen. Verder is nog bekend : De nacht voor de executie kwam Lages, hoofd van de Sicherheitsdienst en Sicherheitspolizei en daarmee de hoogste Duitse politiefunctaris uit Amsterdam naar de gevangenis in Haarlem. Hij heeft die nacht een lang gesprek met Frank gehad. Later verklaarde Lages, dat hij volkomen kapot was van dit gesprek en vond dat Frank als een held gestorven was. Frank had Lages vergeven en gezegd dat hij slechts bevelen opvolgde en er ook niets aan kon doen.

Philip Frank werd beschouwd als een zeer goed geestelijk leidsman en als iemand met een zachtmoedig en open karakter en met grote gedrevenheid in staat om veel mensen aan zich te binden. Helaas had zijn korte ambts-periode door de Tweede Wereldoorlog niet moeilijker kunnen zijn. Bij de aanvaarding van zijn ambt leek hij nog een mooie toekomst tegemoet te gaan.

De ongeveer 100 gegijzelden werden afgevoerd naar kamp Vught en konden een drietal maanden later naar Haarlem terugkeren. Wel is in dat kamp één gijzelaar vanwege zijn slechte gezondheid overleden en is de Joodse meneer Elte naar Westerbork overgebracht en vandaar naar Sobibor, waar hij op 9 april om het leven kwam.

3. Simon de Vrieshof ; op 30-6-2005 werd de passage en binnenhof dwars door de rechtbank De Appelaar van Haarlem vernoemd naar rabbijn de Vries om hem zo te herdenken. Zie punt 5 hieronder. Sinds 1892 had de Haarlemse Joodse gemeente een eigen rabbijn. Dit was rabbijn Simon Philip de Vries. Hij zou tot in 1940 rabbijn blijven. Onder andere stelde hij een Hebreeuwse grammatica samen en was hij het zionisme zeer toegedaan. Hierdoor had Haarlem naar verhouding veel zionisten. Hij heeft veel moeite gedaan de Haarlemse Joden meer bij het Jodendom te betrekken. Dat is echter niet helemaal gelukt, ook al zocht hij veel joden thuis op. Hij bekleedde zeer veel functies, steeds bijgestaan door zijn vrouw. Verder is hij nog bekend van het boek Joodse Riten en Symbolen, dat nog steeds een standaardwerk is om niet-Joodse geïnteresseerden een goede uitleg over het Jodendom te geven. In december 1940 nam hij afscheid als rabbijn van Haarlem en verhuisde enige tijd later naar Amsterdam. Op 20-7-1943 worden hij en zijn vrouw opgepakt en naar Westerbork gebracht. Daar probeerde hij de mensen zoveel mogelijk te steunen. In januari 1944 worden hij en zijn familie naar Bergen Belsen overgebracht in de illusie, dat ze met zijn allen naar Palestina zouden gaan. Op 25-3-1944 sterft hij aan ontberingen in dat kamp, niet zolang na het overlijden van zijn erg zieke vrouw. Er is geen graf van hem. Na zijn overlijden werd hij in Bergen Belsen gecremeerd.
4. Gedenksteen Synagoge ; met deze steen wil men de tweede synagoge van Haarlem en de ontwijding ervan in de Tweede Wereldoorlog herdenken. Verder wil men de gedeporteerden en omgekomen Joden van Haarlem herdenken met name de rabbijnen de Vries en Frank. De tweede synagoge stond ter plaatse van de huidige Schuur.

5. Gedenksteen Simon de Vries ; Deze steen bevindt zich in de straatgevel van Bakenessergracht 46, het voormalige woonhuis van van rabbijn Simon Philip de Vries. Hij was rabbijn van Haarlem van 1892 tot in 1940 en is in 1944 in Bergen Belsen gestorven. Zie ook punt 3 hierboven.

Buiten bovenstaande plattegrond zijn er nog de volgende herdenkingsplekken :

- De begraafplaats aan de Amsterdamsevaart biedt plaats aan diverse herdenkingsstenen
- Voor de huizen Spaarne 25 en 27 zijn sinds 2013 Stolpersteine(struikelstenen) geplaatst. Dit zijn betonnen straatstenen van 10x10cm met erop een messingplaat met naam, geboorte- en overlijdensdatum en plek van overlijden. Hiermee wil men de bewoners van de betreffende huizen herdenken en aan de anonimiteit ontrukken en een eigen monument geven. In 1997 is de Duitse kunstenaar Gunter Demnig hiermee begonnen in de Berlijnse wijk Kreuzberg.
- Herdenkingsteen sinds 2003 van de 10 gefusilleerden van 2-2-1943. Onder deze 10 gefusilleerden bevonden zich opperrabbijn Frank en de heren Chapon en Drilmsa, die samen de Joodse Raad vormden. Deze steen bevindt zich midden in de duinen van Overveen/Bloemendaal even ten westen van het Kopje van Bloemendaal op de grens van de gebieden Gaaienbos en Trommel.
- Herdenkingbord in de hal van het stadhuis van Haarlem. Dit bord herdenkt eveneens de 10 gefusilleerden van 2-2-1943. Op dit bord komen zodoende ook de namen voor van opperrabbijn Frank en de heren Chapon en Drilmsa, die samen de Joodse Raad vormden. Tegelijkertijd met de 10 gefusilleerden werden nog zo'n 100 andere Haarlemmers van hun bed gelicht, gegijzeld en naar de gevangenis overgebracht. Na de executie op 2-2-1943 werden deze gegijzelden mensen naar het concentratiekamp Vught afgevoerd. Na drie maanden kwamen ze weer terug in Haarlem. Op initiatief van een aantal van deze ex-gegjzelden werd er een gedenkbord gemaakt ter nagedachtenis aan de 10 gefusilleerden. Het bord werd op 2-2-1946 onthuld. Het is een ontwerp van de Haarlemse kunstenaar Han Bijvoet. Het moest een bord worden, waarin mensen van verschillende religies en levensopvattingen zich in moesten kunnen vinden. De symboliek van dat bord is daar dan ook op afgestemd. Tot in de jaren 80 van de 20^e eeuw werden er door de overlevenden van deze gijzeling herdenkingen bij dit bord gehouden.
- Het voormalige gemeenteraadslid en lid van de Joodse Raad Drilmsa hoorde bij de 10 geëxecuteerde van 2-2-1943. Kort na de oorlog werd in de Potgieterbuurt(Amsterdamse buurt) een plein naar hem vernoemd, het Drilsmaplein.
- Het voormalige gemeenteraadslid Levie Peper kwam op 1-4-1942 om het leven in het concentratiekamp Neuengamme. Tegelijk met Drilmsa werd hij geëerd door een straat naar hem te vernoemen, de Peperstraat. Deze straat ligt vlakbij het Drilsmaplein.
- Voormalig Joods Gemeentegebouw aan de lange Wijngaardstraat. In november 2021 zijn na een lange aanlooptijd de plannen voor dit gebouw concreet geworden. Het gebouw is verkocht aan Stadsherstel Amsterdam. Op de eerste verdieping komt er een educatie- en herinneringscentrum over de historie van het pand en de joodse gemeenschap in Haarlem. Dit centrum zal inhoudelijk begeleid worden door de Stichting Joods Gemeentegebouw Haarlem. Dit centrum komt op de eerste verdieping, waar in de Joodse periode de vergaderzalen lagen. Het centrum wordt openbaar toegankelijk. Het interieur wordt zoveel mogelijk hersteld. Naast dit centrum komen er ook nog vijf appartementen en op de begane grondkantoor- en bedrijfsruimte. Het pand was sinds 1976 gekraakt. De gemeente heeft een overeenkomst getroffen met deze bewoners. Twee van hen verlaten vrijwillig het pand en de andere drie gaan na de renovatie een appartement in het gebouw huren.
- Op donderdag 3-3-2022 is een voor Haarlem ambitieus struikelstenen project van start gegaan. De "Stichting Struikelstenen Haarlem" wil in samenwerking met de gemeente Haarlem en Spaarnelanden binnen 10 jaar voor alle 733 vermoorde Joodse stadsgenoten een struikelsteen plaatsen. Op deze donderdag begon men met het plaatsen van 18 struikelstenen. Dit getal heeft voor het Jodendom een bijzondere betekenis. Het staat als geluksgetal symbool voor Leven en Hoop. Als eerste werden door de burgemeester de steentjes voor de familie Zilversmit voor hun voormalige huis aan de Lange Wijngaardstraat 14, het voormalige Joodse Gemeenschapshuis, geplaatst. De heer en mevrouw Zilversmit waren conciërge van het Joods Gemeentegebouw van Haarlem. Daarnaast vervulde de heer Zilversmit nog vele andere functies in de joodse gemeenschap. Ook hun dochter woonde nog in dit huis. Zij kwamen in Auschwitz om het leven. Op de website www.struikelstenenhaarlem.nl kan men veel verhalen over de mensen achter deze stenen lezen. Op 14-4-2022 volgde een tweede ronde van het leggen van struikelstenen. Deze ronde bestond uit 36 stenen. Bijzonder hierbij is nog, dat de struikelstenen voor het huis van rabbijn De Vries en zijn vrouw aan de Bakenessergracht geplaatst zijn door de Duitse bedenker van

het inmiddels internationale struikelstenen project: Gunther Demnig. Er is opzettelijk gekozen voor volledig identieke stenen met messing tekstplaatjes, om dat na de dood alle rangen en standen verdwijnen.

DSC_7677 ; AV ; 31-7-2017 ; Gezicht richting noordoost op het Philip Frankplein met het Joods Monument. Geheel links de zijmuur van het Bakenesserhofje.

Bibliografie kort

(Aarts, 2021) (Aarts, 2022) (Aarts, 2022)(Allan, 1973, herdruk van boek uit 1874) (Brand, 2022) (Cerutti, 2001) (Flach, 2023) (HaarlemsDagblad, 1953) (HaarlemsWeekblad, 2022) (Hos, 2021) (Kurtz, et al., 1999) (Natuurmonumenten, et al., 2010) (NIK, 2005) (NIK, 2014) (Stichting_Joods_Monument_Haarlem) (Temminck, 1996) (Temminck, 2000) (Temminck, 2004) (Tracesofwar) (Vis, 2014) (Wagt, 1999) (Wagt, 2005)

5 Bibliografie uitgebreid

Aarts, A. 2022. Gelukkig is het al jaren verwaarloosd, "Stadspaleis", Nieuwe toekomst Joods Gemeentegebouw. *Haarlems Dagblad*. 6 Juli 2022, p. Regio 6.

—. **2021.** Joods erfgoed in ere hersteld (voorm. Joods gemeentegebouw). *Haarlems Dagblad*. 19 November 2021, p. Regio 13.

—. **2022.** Struikelen over het verleden, Rabbijn De Vries en 19 andere vermoorde Haarlemse joden herdacht. *Haarlems Dagblad*. 15 April 2022, p. Regio 7.

Allan, F. 1973, herdruk van boek uit 1874. *Geschiedenis en beschrijving van Haarlem van de vroegste tijden tot op onze dagen, Eerste deel*. Haarlem : Boekhandel H. Coebergh, 1973, herdruk van boek uit 1874. Vol. Eerste deel.

Brand, W. 2022. Eerste 18 struikelstenen gelegd. *Haarlems Weekblad*. 8 Maart 2022, p. 1.

Cerutti, W. 2001. *Het stadhuis van Haarlem*. Bloemendaal, Haarlem : Uitgeverij J.H. Gottmer / H.J.W. Becht b.v., 2001. ISBN 90 806536 1 6.

Flach, H. 2023. Nieuw leven in oud Joods gebouw met rijke historie. *Haarlems Dagblad*. 18 April 2023, p. Regio 3.

HaarlemsDagblad. 1953. Voormalige Haarlemse synagoge in de vroege morgenuren uitgebrand. *Haarlems Dagblad*. 11 april 1953, p. 8.

- HaarlemsWeekblad. 2022.** Burgemeester onthult struikelstenen, Eerste steen gelegd voor huis familie Zilversmit. *Haarlems Weekblad*. 1 Maart 2022, p. 7.
- Hos, M. 2021.** De moeizame evolutie, de terugkeer van Joodse Haarlemmers (1945-1950). *Haerlem Jaarboek 2020*. 2021, Vereniging Haerlem.
- Kurtz, G.H. en Temmink, J.J. 1999.** *De straat waarin wij wonen*. Haarlem : Schuyt & Co, 1999. ISBN 90 6097 454 9.
- Natuurmonumenten en Falkplan. 2010.** Wandelkaart Nationaal Park Zuid-Kennemerland. augustus 2010.
- NIK. 2014.** Een nieuwe sjoel in Heemstede. *NIK_Hakehillot_Nieuws*. [Online] 22 december 2014. [Citaat van: 7 februari 2019.] <https://www.nik.nl/2014/12/een-nieuwe-sjoel-heemstede>.
- **2005.** Haarlemse straten vernoemd naar rabbijnen. *NIK_Hakehillot_Nieuws*. [Online] 30 juni 2005. [Citaat van: 25 januari 2019.] <https://www.nik.nl/2005/06/haarlemse-straten-vernoemd-naar-rabbijnen>.
- Stichting_Joods_Monument_Haarlem.** Ontwerp, Monument (2 webpagina's). *Joods Monument Haarlem*. [Online] [Citaat van: 25 januari 2019.] <https://www.joodsmonumenthaarlem.nl/monument-en-...../monument/ontwerp>.
- Temminck, J.J. 2000.** Begraven in Haarlem tot 1800. *Haerlem Jaarboek 1999*. 2000, Historische Vereniging Haerlem.
- **2004.** Nieuw licht op de fusillade en gijzeling van februari 1943. *Haerlem Jaarboek 2003*. 2004, Historische Vereniging Haerlem.
- **1996.** Vertrokken Onbekend Waarheen, De Haarlemse joden in de tweede wereldoorlog. *Haerlem Jaarboek 1995*. 1996, Historische Vereniging Haerlem.
- Tracesofwar.** Diverse pagina's over Haarlem. *Tracesofwar*. [Online] [Citaat van: 20-28 januari 2019.] <https://tracesofwar.nl>.
- Vis, Ruben. 2014.** Heimisch Heemstede. *NIK - Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap*. [Online] 14 augustus 2014. [Citaat van: 19 januari 2019.] <https://www.nik.nl/2014/08/heimisch-heemstede/>.
- Wagt, W. de. 2005.** *Joods Haarlem, Een topografie van hoop en herinnering*. Heemstede : Stichting Uitgeverij Noord-Holland, Wormer, 2005. ISBN 90 71123 89 8.
- **1999.** Tot nut der Israëlitische Gemeente; De bewogen geschiedenis van het Joodse gemeentegebouw aan de Lange Wijngaardstraat (1888 - 1943). *Haerlem Jaarboek 1998*. 1999, Historische Vereniging Haerlem.